GRIGORE CONSTANTINESCU

BISERICA «SF. TREIME»-GRECI -PITESTI-

Redactor / tehnoredactor – GRIGORE CONSTANTINESCU
Lector – EUGENIA CONSTANTINESCU
Imagini – INTERNET
DTP – DAN COTAR
MMXVI

GRIGORE CONSTANTINESCU

BISERICA «SF. TREIME» - GRECI - PITESTI -

În peisajul arhitectural al oraşului medieval Piteşti, s-a înălţat, la mijlocul veacului al XVI-lea, Biserica «Buna Vestire»-Greci, ctitoria lui Ioan Norocea, marcând, prin însăşi existenţa sa în acest ansamblu medieval, încoronarea unei etape semnificative din evoluţia structurii urbane a localităţii de pe râul Argeş. Logofătul Ioan Norocea, alias Ivan logofăt, ctitorul principal al Bisericii Grecilor din Piteşti, intens implicat în activităţi diplomatice şi militare, a fost deţinătorul unor importante demnităţi în ierarhia feudală a Ţărilor Române.

Ctitorul bisericii

Originar din Răzvad-Dâmboviţa, Ioan Norocea s-a căsătorit cu domniţa Stana, fiica voievodului Mircea Ciobanul, cu care a avut doi fii: Adam şi Petru, şi două fiice: Velica, domniţă „prietenă" a lui Mihai Viteazul, şi Zamfira. Ioan Norocea a fost „sol în Transilvania [1559–1560], mare postelnic [1561–1564], mare logofăt [1564–1568]; pribeag în Transilvania [1571] împreună cu fratele său, Gheorghe Pribeagul, intrând în slujba familiei Bàthory; reprezentant al Transilvaniei la Poartă şi sol, sub domnia rudei lui, Petru Schiopul, în Moldova, unde se mută după căsătoria fiicei sale, Velica, cu Vlad, fiul lui Miloş. Ajunge hatman [1593]; revine în Transilvania, participând la înfrângerea conspiraţiei lui Balthazar Bàthory, apoi, pleacă în Ţara Românească, cu intenţia de a converti pe locuitori la catolicism; mare vornic [1594–1597]. În luptele cu turcii, slujeşte „cu vărsare de sânge" pe Mihai Viteazul. Moare ante 1600 aprilie 14.". [Nicolae Stoicescu – Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova în sec. XIV-XVII, Bucureşti, 1971, p. 66].

Grecii piteşteni

Unitar, sub aspectul compoziţiei majoritar etnice româneşti a locuitorilor săi, Piteştiul medieval înregistra, la începutul secolului al XVI-lea, apariţia unei colonii greceşti care se va stabili în oraş, pe o uliţă centrală, devenită, în urma acestui important aflux demografic, „Uliţa grecilor".

Supranumele de „Biserica Grecilor", dat de către comunitatea urbană locaşului de cult, este întru totul motivat, întrucât pomelnicul ctitorilor cuprinde, în special, nume greceşti de persoane, dar şi prenume româneşti şi bulgăreşti, între donatorii ulteriori, menţionându-se comanditari precum: Sofocli, Casu, Zoi, Diamandi ş. a. Denominaţia de „greci", care apare ca determinant în titulatura acestei importante instituţii ecleziastice, este asociată cu această infuzie etnică în structura populaţiei autohtone, etnie care va gravita în jurul bisericii cu hramul «Buna Vestire».

Comuniunea confesională ortodoxă a acestui grup unitar etnic cu enoriaşii români, tendinţa lor de a se impune prin acte filantropice în Piteşti au avut repercusiuni previzibile, grupul integrându-se în obştea religioasă locală, iniţial, identificarea sa fiind asociată, în urbe, strict toponimic, ulterior, însă, şi sub aspect predominant financiar, cu ctitoria lui Ioan Norocea, zis şi „Cupeţul". Expansiunea economică a grecilor se confirmă prin comerţul efectuat încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea cu Braşovul, printre neguţătorii piteşteni care apăreau, în «Socotelile de venituri şi cheltuieli» ale oraşului transilvan, unii fiind inseraţi sub apelativul „grecus". Din cauza comerţului înfloritor cu oraşele din Transilvania, negustorii greci vor fi incluşi, probabil, în protipendada boierilor locali. Astfel, în «Catagrafia oficială de toţi boierii Ţării Româneşti la 1829», doi dintre cei 19 boieri înregistraţi la Piteşti aveau nume greceşti. În jurnalul călătoriei pastorale la Piteşti a mitropolitului Ungrovlahiei, Neofit I [1738–1754], grec originar din Creta, se menţiona, printre altele: „Aici, se mai află şi o altă biserică care se numeşte biserica din Greci, cu hramul Bunei Vestiri şi este zidită de un Ioan Logofătul,

în zilele lui Petru Vodă, fiul lui Mircea Vodă la 7072 de la Adam (1564)". [BOR, an II, (1875-1876), p. 634.].

Situaţia economică

În «Catagrafia Eparhiei Argeş la anul 1824», se consemna: „Biserica Buna Vestire. De zid. Pe moşia oraşului, făcută de Ivan cupeţul cu alţi mahalagii.". Ulterior, Bisericii «Buna Vestire»-Greci i se vor adăuga hramurile: «Sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena» şi «Sfântul Mina». Ocupaţiile locuitorilor din perimetrul Parohiei Greci relevă diversitatea preocupărilor enoriaşilor săi, în special, a meşteşugarilor: abagii, bărbieri, căldărari, cizmari, croitori, măcelari, rotari, zăbunari etc., care, alături de grădinari, negustori şi viticultori reprezentau, prin puterea lor economică, o sursă sigură de venituri pentru biserică. Importante venituri suplimentare erau asigurate, în anul 1868, de cei 20 embaticari de pe uliţa Mislii din raza parohiei piteştene.Situaţia economică prosperă a Parohiei Greci la mijlocul secolului al XIX-lea este consemnată în inventarul din anul 1868, în care se specifica averea imobiliară: „trei moşii la Şuica, Băiculeşti şi Izvorani; un loc slobod de dinaintea bisericii până în uliţă, o casă mică pe uliţa Grecilor, şapte odăi într-un acoperiş pe locul sfintei biserici (chiliile), două odăiţe vizavi de chilii".

Reconstituirea „documentară" a ansamblului arhitectural din incinta Bisericii Greci în a doua jumătate a secolului al XIX-lea este posibilă datorită inventarului menţionat. În zona centrală, era amplasată biserica încadrată de casa parohială, situată pe latura sudică, formată „din cele 7 odăi într-un acoperiş numite chilii", utilizate, în perioada anilor 1898–1905, ca săli de clasă pentru Şcoala de cântăreţi bisericeşti transferată de la Biserica «Sf. Treime»-Beştelei din Piteşti.

Conservarea locaşului de cult

Biserica a fost construită din cărămidă şi piatră. Aspectul exterior iniţial era conferit de alternanţa dintre cărămida aparentă şi asizele de mortar care imitau dalele din piatră. Construcţia prezintă un plan triconc, cu pridvor deschis pe latura vestică, fiind surmontată de două turle. Turla octogonală a Pantocratorului se sprijină pe patru arcade. Biserica are o simetrie originală, întrucât latura nordică nu corespunde dimensiunilor laturii de sud. În anul 1712, pronaosul, deasupra căruia se înalţă o turlă, a fost prelungit cu cheltuiala logofătului Rizea şi a soţiei sale, jupâneasa Ilinca. Pridvorul deschis de pe latura vestică a fost adăugat la o dată incertă.

De-a lungul secolelor, biserica a fost supusă unor ample operaţiuni de consolidare şi restaurare. Astfel, în perioada anilor 1868–1870, conform contractului din 25 martie 1868, meşterul Leopold Duchhalter a reparat zidăria exterioară, înlocuind „tencuiala burduşită" aplicată peste cărămida aparentă, a consolidat un tavan interior, a demolat tâmpla originară construită din cărămidă înlocuind-o cu un iconostas de lemn, a refăcut uşile şi ferestrele, precum şi clopotniţa.

Iconostasul de lemn este opera sculptorului Ioniţă Bunulescu, care l-a ornamentat prin decoruri aplicate dăltuite în lemn de tei. Acelaşi meşter a reconstruit stranele şi jeţul arhieresc din lemn de stejar, a parchetat biserica, cu excepţia altarului pardosit cu lespezi de piatră „din cea veche, în fiinţă".

În 26 aprilie 1869, pictorul Iosif Materna din Piteşti a contractat repictarea bisericii, angajându-se ca „Toţi sânţii, precum şi istoria sacră să fie în tablouri zugrăvite cu văpsele bune şi cu oleiu, iar afară de tablouri, se va efectua toată arhitectura şi ornamentele cu văpsele bune, însă cu cleiu şi cu lapte, spre a nu se şterge.".

La 18 octombrie 1870, biserica a fost resfinţită de către protoiereul din Piteşti împreună cu un sobor de preoţi.

În anul 1872, pictorul Materna a fost, însă, dat în judecată la „procurator”, fiind acuzat de modul de realizare a picturii: „portretele ctitorilor, garniturile tâmplei, dregerea portretelor icoanelor împărăteşti sânt rău lucrate, ca şi facerea icoanelor hramurilor în afara bisericii”. S-a decis angajarea unui alt pictor, în cazul în care Materna nu ar respecta contractul încheiat cu „Parohia Grecilor”.

Dezinteresul manifestat de pr. Neagu Braşov şi epitropii care „au risipit banii strânşi pentru repararea bisericii ajunse în stare de ruină, deoarece cade tencuiala pe afară, stranele sunt descheiate, tinicheaua de pe acoperiş găurită de grindină şi intră apa înăuntru” îl determină pe protopopul din Piteşti să ceară parohiei, în 7 iunie 1882, repararea imediată a bisericii sau închiderea ei.

Enoriaşii promit să o repare imediat, dar nu se ţin de cuvânt; de aceea, la 2 decembrie 1882, biserica va fi închisă prin hotărârea Episcopiei Argeşului. Puşi în faţa acestei decizii extreme, enoriaşii încep urgent lucrările care se vor finaliza în 8 septembrie 1890, prin repararea acoperişului, a stranelor şi a pardoselii şi, la 4 decembrie 1893, prin „terminarea zugrăvelii peste tot”. Pictura murală se va degrada în timp, impunându-se, peste două decenii, refacerea integrală a acesteia.

Repictarea bisericii a fost contractată de pictorul Gheorghe Belizarie din Domneşti-Muscel, la 2 februarie 1913, având termen de predare: 1 aprilie 1914. Pictura în ulei, realizată în stil bizantin, pe tencuială nouă, a fost inspirată, parţial, din decorurile şi arabescurile Bisericii mănăstirii Curtea de Argeş. Pictorul Gheorghe Belizarie a pictat din nou cele patru icoane împărăteşti de pe iconostas, uşile împărăteşti şi diaconeşti, «Crucea Răstignirii» cu moleniile, precum şi icoanele de hram: «Buna Vestire» şi «Sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena», în exteriorul pridvorului.

Remarcabila pictură murală

Cercetarea atentă a structurii picturii murale a confirmat conservarea, în diaconicon, a unor fragmente de pictură veche: fresca originară din anul 1564, o altă frescă databilă în secolul al XVIII-lea suprapusă peste aceasta, precum şi

pictura lui Iosif Materna din 1869. Pe stratul de pictură din secolul al XVI-lea, s-au depistat inscripţii şi grafite datând din ultimele decenii ale secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea, unele scrise cu cerneală neagră: „Scris-am eu Ştefan să s(e) pomenească / nea[mu]lu şi Ion, Oprea, Ion, Sanda, / Despa Tofan, Tudora" – pe brâul decorativ de pe latura vestică; precum şi alte prenume semnalate passim: „Ioniţă, robul tău"; „eu, Simion"; „Gheorghi"; „eu, Natanailu"; „Dumitru"; „eu, Zgripţor"; „Atănase"; „eu, Radu, Cost[andin] diiaconu, Stanci(u)l"; „eu, copilu din Piteşti"; „Ion, Cost[an]dinu"; „Simion", precum şi inscripţia datată: „ap(rilie) / 7200, ot [p]ostu. Călin".

Descoperirea frescei originare – „cel mai vechi ansamblu de pictură murală din Piteşti", în 1984, de către prof. univ. Dan Mohanu, restauratorul picturii din diaconicon, l-a determinat pe preotul cărturar Gheorghe Chiriţescu să menţioneze, în articolul său «Biserica parohială Buna Vestire din Piteşti», că „Diaconiconul existent este un certificat de naştere pentru biserica noastră, iar fresca existentă trebuie socotită ca o adevărată comoară a patrimoniului cultural naţional care merită atenţie şi studiu.". Distinsul paroh consemnează, în continuare, că „pe bolta diaconiconului, Mântuitorul este înfăţişat ca «Înger de mare sfat» (Isaia) cu aripi, deasupra cu serafimi şi, împrejur, cu «îngerii domni» pe portativul de jos.".

Preocupări ctitoriceşti

În perioada anilor 1910–1914, se efectuează reparaţii generale: demolarea adaosului din 1712 şi refacerea sa completă împreună cu turla-clopotniţă; refacerea actualului pridvor ornamentat cu stâlpi din „calcar de Albeşti"; subzidirea bisericii cu şine de fier; demolarea turlei Pantocrator şi rezidirea acesteia cu cărămidă pe un tambur consolidat prin traverse metalice; „îngroşarea" zidurilor longitudinale de la nartex; tencuirea interioară şi exterioară a pereţilor, după decaparea tencuielilor anterioare, distrugându-se, astfel, din păcate, picturile existente; învelirea bisericii cu tablă zincată.

Operaţiunile enumerate au fost comandate de către preotul paroh Ioan Panţurescu, fost protoiereu de Argeş, şi efectuarea lor a fost coordonată de arhitectul N. Bacria-Tutănescu, antreprenor fiind Alexandru Zoltan. În anul 1913, meşterul Ion Achim, originar din Domneşti-Muscel, a refăcut integral iconostasul, precum şi: stranele, uşile împărăteşti şi diaconeşti, jeţul arhieresc, uşa masivă de la intrare, scara spre cor şi clopotniţă; de asemenea, a pardosit biserica cu duşumea de brad fixată pe grinzi de stejar. În anul următor, a fost introdusă lumina electrică în locaşul de cult.

Intervenţiile ulterioare au inclus: înlocuirea tuturor ferestrelor în anul 1949, reînvelirea bisericii cu tablă galvanizată şi introducerea încălzirii cu gaze în 1957.

Pictura murală a fost „spălată" în 1956, de către pictorul Vasile Ivănescu din Curtea de Argeş, iar, în acelaşi an, s-a construit un trotuar perimetral din dale de ciment. În 1968, a fost realizată împrejmuirea curţii bisericii (circa 45 m. l.) din plasă de sârmă fixată pe stâlpi metalici şi soclu de beton.

Afectată considerabil de cutremurul din 4 martie 1977, Biserica «Buna Vestire»-Greci a fost consolidată, inclusiv turla Pantocratorului, cu centură de beton armat şi tiranţi metalici în 1978–1980.

Restaurarea picturii murale în ulei a fost efectuată de către acelaşi Vasile Ivănescu, în anul 1983, concomitent cu înlocuirea stranelor existente cu cele realizate din lemn de stejar, sculptate în diferite motive ornamentale de meşterul argeşean Petre Donescu din Costeşti-Vâlsan.

Patrimoniu cultic

Inventarul de valori patrimoniale al bisericii include icoanele: «Naşterea Domnului» / «Botezul Domnului», pictată în ulei pe lemn, de Ghermano, în 1815; «Sfântul Ştefan», ulei pe lemn, opera renumitului Ilie Petrescu zugravul, din 1875; praporul de pânză, pictat în ulei, pe care sunt imaginate scenele biblice: «Buna Vestire» şi «Botezul Domnului»; policandrul mare din alamă, datând din anul 1869; iconostasul sculptat cu aplice

din lemn de tei; piese de cult din argint: discos [1809], potir [1809], steluţă, ferecătură de Evanghelie [1840], cruce [1855], cădelniţă [1870]; ibric-tiplotă din metal alb [1837] etc. În patrimoniul bibliofil, se păstrează: «Mineiul pe luna ianuarie» [1779], «Mineiul pe luna decembrie» [1779], «Liturghier» [1787], «Psaltire» [1810], «Vieţile Sfinţilor» [1811].

Pe filele cărţilor vechi, sunt consemnate elemente informaţionale de real interes istoric. Astfel, pe «Mineiul lunii ianuarie», apărut la Râmnic, în 1779, se menţionează că „La leat 1832, iulie întîi, s-a început bòla holerii în Piteşti şi au murit mulţi oameni de acea bòlă, iar nu să molipsea de acea bòlă ce era primejdioasă cu dureri de inimă şi vărsături şi cu cîrcei ce-l apuca pă om şi n-au ţinut mai mult de două luni şi deacă s-au răcorit vremea, n-au mai făcut stricăciune şi o au însemnat aici ca să se ştie. Popa Costandin ot Biserica Grecilor". „În taleri 30, s-au cumpărat de popa Costandin aceste minee în număr de dosprezece pă fiecare lună. 1830 ghenarie 5". Pe o filă a «Liturghierului» apărut în 1787, se menţiona: „Această Laturghie <sic !> este a bisericii Greci din oraşul Piteşti cu hramu Buna Vestire şi Sfinţii Împăraţi s-au legat acuş la leatul 1848 mai. Preotul Pandele B. Greci.".

Dintre manuscrise, în inventarul bisericii, se află «Condica cu numele ctitorilor» datând din anul 1836. Unele dintre cele mai valoroase obiecte de cult oferite bisericii sunt inscripţionate cu numele donatorilor. Astfel, pe un potir şi pe un discos de argint, este gravat textul: „Mihalache Uiescu, Frusina Uiasca cu totŭ neamul lor. 1809, iuniu 3"; pe ferecătura de argint a unei Evanghelii, inscripţia: „1834"; cruci de masă din argint au fost donate de „Popa Neagu de la Greci"; o cădelniţă dăruită de „Pandelie protonotarie"; cutia pentru împărtăşanie de „Alexandra Putava"; pe un potir, este inscripţia: „Pomeneşte, Doamne: Bălaşa, Sanda, Riza, Matei"; un disc a fost donat de „protopopu Costandin Sachelarie"; o steluţă dăruită de acelaşi „Mihalache Uiescul", iar un miruitor de un „Nicolae".

Conform relatării istoricului Grigore Tocilescu, la Biserica «Buna Vestire»-Greci, exista, la începutul secolului al XIX-lea, un clopot inscripţionat cu textul: „Acest clopot s-au prefăcut cu toată

cheltuiala / postelnicului Mihalache Oescu, / la hramul Bune<i> Vestiri, în Piteşt<i>. Epistat la aceasta / îndemnare, protopopu Şerban; 1804.".

Parohia «Buna Vestire-Greci» era constituită, în anul 1940, conform «Anuarului Eparhiei Argeş», din 320 de familii cu 1121 de suflete. Personalul oficiant al bisericii se compunea din: preotul paroh Ioan Panţurescu, iconom stavrofor, licenţiat în teologie şi cântăreţii: Ioan G. Ţurlescu şi Toma Mârzescu, absolvenţi ai şcolii de cântăreţi. În anul 1975, potrivit «Monografiei Eparhiei Râmnicului şi Argeşului», personalul bisericii parohiale era format din: preotul iconom stavrofor Gheorghe Chiriţescu, născut la 29 martie 1912, preot [1940], încadrat la această parohie [1948], deputat eparhial şi cântăreţul Toma Mârzacu.

Bibliografie selectivă

Administraţiunea Cassei Bisericii, Anuar 1909, Bucureşti, 1909; *** – Anuarul Eparhiei Argeşului, Piteşti, 1940; Bălan Constantin – Inscripţii medievale şi din epoca modernă a României. Judeţul istoric Argeş (sec. XIV-1848), Bucureşti, 1994; Bobancu Tatiana – Album religios. Bisericile din oraşul Piteşti cu un mic istoric, Piteşti, 1933; Chiriţescu Gheorghe – Scurt istoric al bisericii „Buna Vestire"- Piteşti, în „Studii şi comunicări. Muzeul judeţean Argeş", VII; *** – Eparhia Rîmnicului şi Argeşului, monografie, Rîmnicu Vîlcea, 1976; Greceanu Eugenia – Ansamblul urban medieval Piteşti, Bucureşti, 1982; Ionaşcu Ion – Catagrafia eparhiei Argeş la 1824, Bucureşti, 1942; Mavrodin Teodor – Episcopia Argeşului. 1793-1949, Piteşti, 2005; Mohanu Dan – Lucrări de conservare-restaurare la cel mai vechi ansamblu de pictură murală din oraşul Piteşti, Diaconiconul Bisericii Buna Vestire, în „Revista muzeelor şi monumentelor. Monumente istorice şi de artă", XIX [1988], nr. 1; Stoicescu Nicolae – Bibliografia localităţilor şi monumentelor feudale din România. I – Ţara Românească (Muntenia, Oltenia şi Dobrogea), vol. 2: M-Z, (Craiova), 1970; Tocilescu Grigore – Raporturi asupra câtorva mănăstiri, schituri şi biserici din ţară, prezentate Ministerului Cultelor şi al Învăţământului Public, în „Analele Academiei Române", seria II, tom VIII, secţ. II, Bucureşti, 1887; Totoiu Georgeta – Rolul logofătului Ivan Norocea în viaţa politică a ţărilor române, în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, Studii, 1963, nr. 2.

IMAGINI

SUMAR

DE ACELAŞI AUTOR:

au apărut:

- **Confesiuni literare**, Bucureşti, 2003• 252 p.
- **Destine literare**, Piteşti, 1999• 226 p.
- **Evocări literare**, Piteşti, 2014• 328 p.
- **Solilocvii. Reflecţii lapidare**, Piteşti, 2004• 106 p.
- **Stanţe din circumstanţe. Epigrame**, Piteşti, 2005• 108 p.
- **Rezistenţa armată anticomunistă de pe versanţii sudici ai Munţilor Făgăraş**, Piteşti, 2006• 264 p.
- **Epopeea Rezistenţei anticomuniste din Poenărei**, Piteşti, 2009• 152 p.
- **Argeşul monumental. Enciclopedie patrimonială**, Piteşti, 2011• 560 p.
- **Argeş. Dicţionar etnocultural**, Piteşti, 2006• 318 p.
- **Monumente memoriale din Argeş.Cruci de piatră**, Piteşti, 1999• 328 p.
- **Ceramica din Argeş-Muscel**, Piteşti, 2001• 230 p.
- **Civilizaţia pietrei areal etnocultural Argeş-Muscel**, Piteşti, 2008• 272 p.
- **Corbi-Muscel. Monografie etnoculturală**, Piteşti, 2006• 176 p.
- **Poenărei-Muscel. Monografie etnoculturală**, Piteşti, 2008• 320 p.
- **Câmpulung-Muscel. Ansamblul medieval-modern**, Piteşti, 2013• 320 p.
- **Curtea de Argeş. Ansamblul medieval-modern**, Piteşti, 2013• 208 p.
- **Piteşti. Ansamblul medieval-modern**, Piteşti, 2013• 280 p.
- **Argeşul artistic**, Piteşti, 2014• 320 p.
- **Portrete-pirogravură-panseuri**, Piteşti, 2014• 180 p.

în colaborare:

- **Glosar arealul etnocultural Argeş-Muscel**, Piteşti, 2013.
- **Argeş. Ghid turistic al judeţului**, Bucureşti, 1978.
- **Argeş. Cartea eroilor**, Piteşti, 1984 – redactor.
- **Mioveni. Paşi în timp**, Piteşti, 2007.
- **Stâlpeni-Argeş-România. Carte de identitate europeană**, Piteşti, 2009.

